

RYSZARD POZNAŃSKI

O konieczności zmian metod regulacji rozmiaru użytkowania rębnego w nowelizowanej instrukcji zarządzania lasu

On the Need of Changes in Methods of Final Cut Size Regulation
in the Updated Instruction of Forest Management

Na seminarium naukowym pt. "Jaka powinna być instrukcja zarządzania lasu", które odbyło się w Krakowie w 1990 r. B. Rutkowski powiedział m. in. (8): "Instrukcję zarządzania lasu traktuje się nie tylko w Polsce (...) jako podręcznik zarządzania lasu, jako źródło wiedzy z tego zakresu, takie źródło wiedzy, na które można i należy się powoływać przy studiowaniu tego przedmiotu. (...) Uważa się powszechnie, że instrukcja zarządzania lasu stanowi świadectwo aktualnego stanu nauki w dziedzinie leśnictwa, w przedmiocie zarządzania lasu. Każdy bowiem specjalista z zarządzania lasu zawsze i w pierwszym rzędzie pyta o instrukcję zarządzania lasu, chce ją poznać, spodziewa się bowiem, że w ten sposób obiektywnie i najlepiej dowie się jaki jest stan nauki (...). Instrukcja zarządzania lasu jest wyrazem i obiektywnym świadectwem stanu społecznej świadomości o sposobach rozwiązywania problemów praktyki. Taka społeczna świadomość — a za nią styl zalecanych przez instrukcję sposobów rozwiązywania problemów praktyki — rozpięta być może pomiędzy dwoma biegunami: biegunem świadomości biurokratycznej, urzędniczo-prawnej, a biegunem świadomości otwartej, naukowej i technicznej; pomiędzy stylem rozwiązywania problemów na sposób biurokratyczny i urzędniczo-prawny a stylem rozwiązywania tych problemów w sposób naukowy i techniczny.

Z tych (...) stwierdzeń wynika ważny wniosek: bez względu na to, jaki na ten temat jest pogląd praktyków, nauka w powszechnym przekonaniu jest faktycznie odpowiedzialna za treść i formę instrukcji zarządzania lasu, ściśle: naukowcy, ci którzy naukę uprawiają są w powszechnym przekonaniu odpowiedzialni za treść i formę instrukcji zarządzania lasu i to także nawet wtedy, gdy w pracy autorskiej i redakcyjnej nie uczestniczą. Jednakże są za instrukcję odpowiedzialni nie tylko dlatego, że tak sądzą inni, ale także z innego o wiele bardziej ważnego i naprawdę istotnego powodu. To oni mianowicie przez swoją pracę

nauczycielską i publikacyjną poszerzają wiedzę i kształtują tę naukową i techniczną świadomość, której istnienie jest pierwszym warunkiem powstawania w praktyce dzieł na wysokim poziomie naukowym i technicznym, stosownym do obecnego stanu wiedzy".

W świetle tych wypowiedzi należało oczekiwać, że w znowelizowanej instrukcji urządzania lasu wzięto pod uwagę myśli Rutkowskiego i zawarto najnowsze i najwartościowsze zdobycze nauki, zwłaszcza z zakresu regulacji urzędzeniowej. Tak się niestety nie stało, a rozpoczęty w latach siedemdziesiątych przez dr. inż. J. Smykałę (ówczesnego dyrektora BULiGL w Warszawie) proces unowocześniania instrukcji urządzania lasu, został na ponad 20 lat zahamowany, zwłaszcza w zakresie regulacji urzędzeniowej. Projekt instrukcji urządzania lasu z 1989 r. opracowany praktycznie przez pracowników BULiGL spotkał się z krytyką, a nawet sprzeciwem pracowników naukowych, zwłaszcza B. Rutkowskiego (7). Konieczność szybkiego opracowania nowego projektu instrukcji, ze zrozumiałych względów uniemożliwiła dokonanie istotnych zmian (6). Zmiany, zwłaszcza w zakresie regulacji rozmiaru użytkowania rębego są jednak konieczne z następujących powodów.

W 1979 r. po raz pierwszy do instrukcji urządzania lasu wprowadzono system Rutkowskiego optymalnego wyboru etatu rębego dla zrębowego i przerębowo-zrębowego sposobu zagospodarowania z rębnią częściową. Już w 1980 r. a więc po roku stosowania w praktyce tego systemu okazało się, że w niektórych gospodarstwach, zlokalizowanie w pełni ustalonego optymalnego rozmiaru użytkowania rębego, w kategoriach drzewostanów dojrzałych do wyrębu a nawet bliskorębnych nie jest możliwe zgodnie z wymaganiami porządku czasowego i przestrzennego. Dotyczyło to wówczas większości gospodarstw z przewagą drzewostanów młodszych i średnich klas wieku. Dla takich bowiem gospodarstw, optymalny wybór etatu rębego przypada z reguły na maksymalny (większy) etat dojrzałości. Zaprzestano więc w praktyce ścisłego respektowania zasady optymalnego wyboru etatu, a rozmiar użytkowania rębego uzależniono od możliwości lokalizacji cięć. W rezultacie do realizacji przyjmowano rozmiar użytkowania rębego z reguły mniejszy od optymalnego.

Efekty wieloletniego (od 1980 r.) stosowania różnych modyfikacji wyboru etatu rębego są już widoczne, zwłaszcza w postaci gwałtownego wzrostu średniego wieku drzewostanów z 49 lat w 1978 r. do 55 lat w 1994 r. (5). Takie tempo starzenia się drzewostanów tylko pozornie jest korzystne dla trwałego i zrównoważonego rozwoju lasów w Polsce. Jest to bowiem wynik nie racjonalnego ale tzw. "ręcznego sterowania" regulacją rozmiaru użytkowania rębego, ukierunkowaną praktycznie na szybkie starzenie się drzewostanów. Taka działalność może już w niedługim czasie doprowadzić do nagromadzenia się na dużych łącznych powierzchniach drzewostanów najstarszych, a więc dojrzałych do wyrębu. Zlokalizowanie cięć rębnych w takich drzewostanach, zgodnie z wymaganiami porządku czasowego i przestrzennego może okazać się niemożliwe, zwłaszcza przy coraz częstszych naciskach różnych grup społecznych na zmniejszenie ilości nawrotów cięć i powierzchni jednokrotnego cięcia w dziesięcioletnim okresie gospodarczym. Pomoc nauki w rozwiązaniu powstającego problemu może się wtedy okazać niemożliwa.

W obecnie obowiązującej instrukcji urządzania lasu z 1994 r. utrzymano nadal system Rutkowskiego optymalnego wyboru etatu rębego, wprowadzając do niego pewne modyfikacje (6). W zrębowym sposobie zagospodarowania modyfikacje te polegają najogólniej na tym, że optymalnego wyboru etatu rębego dokonuje się formalnie według systemu Rutkowskiego, z przedziału wyznaczonego przez dwa etaty dojrzałości i etat zrównania

średniego wieku, ale z zastrzeżeniem, że "w przypadku braku możliwości lokalizacji etatu rębego przy obowiązujących kryteriach naboru drzewostanów do użytkowania rębego, uzasadnione jest przyjęcie etatu w wysokości mniejszej niż etat optymalny" (6).

Podobnie, w przerębowo-zrębowym sposobie zagospodarowania z rębnią częściową, optymalny wybór etatu rębego dokonuje się systemem Rutkowskiego z przedziału dwóch etatów dojrzałości i etatu zrównania średniego wieku, obliczonych zmodyfikowanymi sposobami. Zastrzega się przy tym, że "etat użytkowania rębego określony dla gospodarstwa przerębowo-zrębowego według dojrzałości drzewostanów i zrównania średniego wieku jest etatem pomocniczym, stanowiącym czynnik kontroli prawidłowego użytkowania rębego według funkcji lasów i potrzeb hodowlanych drzewostanów"(6).

W przerębowym i w przerębowo-zrębowym sposobie zagospodarowania z rębnią stopniową, rozmiar użytkowania ustala się szacunkowo "w wysokości 1/10 sumy miąższości drzew projektowanych do użytkowania w najbliższym dziesięcioleciu (6).

Z cytowanych przepisów instrukcji urządzania lasów wynika, że stosowane w praktyce modyfikacje wyboru etatu rębego w zrębowym i w przerębowo-zrębowym sposobie zagospodarowania z rębnią częściową, są wyraźnym odstępstwem od idei Rutkowskiego optymalnego wyboru etatu rębego. Ujawnienie źródła wad systemu Rutkowskiego optymalnego wyboru etatu rębego oraz sposobów jego eliminacji wydaje się być konieczne.

Rutkowskiego system optymalnego wyboru etatu rębego jest poprawny pod względem metodycznym, a jego wady tkwią we właściwościach etatów rębnych stanowiących jego składową, tj. w etatach dojrzałości i w etacie zrównania średniego wieku.

Etaty dojrzałości respektują bowiem tylko kryterium porządku czasowego (dojrzałości), a etat zrównania średniego wieku — tylko kryterium trwałości lasu. Kryterium porządku przestrzennego nie jest w tych etatach brane pod uwagę. Zakłada się bowiem, że przestrzenne rozmieszczenie drzewostanów w ostępach jest prawidłowe, tj. zgodne z teoretycznym modelem przestrzennego rozmieszczenia drzewostanów w lesie normalnym. W rzeczywistości jednak, rozmieszczenie drzewostanów w przestrzeni jest na ogół słabo uporządkowane, a nawet przypadkowe i odbiega od stanu normalnego. Oznacza to, że wadliwości systemu optymalnego wyboru etatu rębego nie da się wyeliminować, a dalsze stosowanie w praktyce różnych jego modyfikacji nie ma racjonalnych podstaw i uniemożliwia utrzymanie trwałego i zrównoważonego rozwoju lasów w Polsce. Istnieje więc potrzeba wprowadzenia do nowelizowanej instrukcji urządzania lasu nowych, lepszych metod regulacji rozmiaru użytkowania rębego w różnych sposobach zagospodarowania.

Obecnie w dorobku polskiej nauki urządzania lasu znajdują się odpowiednie metody. W szczególności dotyczy to dwóch nowych etatów rębnych: etatu pilności i możliwości wyrębu dla zrębowego sposobu zagospodarowania oraz etatu odnowienia i uprzątania dla przerębowo-zrębowego sposobu zagospodarowania z rębnią częściową. Każdy z tych dwóch etatów rębnych respektuje wszystkie trzy znane kryteria regulacji: porządku czasowego, porządku przestrzennego i trwałości lasu oraz dodatkowo w przypadku etatu drugiego — wymagania hodowlane: okres odnowienia i okres uprzątania (1, 3). Znane są również w nauce urządzania lasu w Polsce etaty dla przerębowego i przerębowo — zrębowego sposobu zagospodarowania z rębnią stopniową (2).

Na zakończenie można jedynie wyrazić nadzieję, że obecnie nowelizowana instrukcja urządzania lasu, zgodnie z ideą Rutkowskiego będzie: **jedna, otwarta, krótka i naukowa** (8). Jedna dla lasów wszelkiej własności i kategorii ochronności, otwarta na nowe wartościowe i możliwe do zastosowania metody, krótka, a więc ograniczona do istotnie ważnych treści oraz naukowa, tzn. w pełni wykorzystująca współczesny stan wiedzy, w tym z zakresu regulacji urzędzeniowej.

Literatura

1. **Poznański R.:** Nowy etat użytkowania rębego w zrębowym sposobie zagospodarowania lasu, Sylwan 1987, nr 3.
2. **Poznański R.:** Zmodyfikowane zasady ustalania etatu w przerębowym sposobie zagospodarowania lasu, Sylwan 1991, nr 1–3.
3. **Poznański R.:** Nowy etat odnowienia i uprzątania w przerębowo–zrębowym sposobie zagospodarowania z rębnią częściową, Sylwan 1992, nr 11.
4. **Poznański R.:** Recenzja projektu instrukcji urządzania lasu IBL z marca 1993 r. Maszynopis, Zakład Urządzania Lasu AR Kraków 1993.
5. Praca zbiorowa: Wyniki aktualizacji stanu powierzchni i zasobów drzewnych w Lasach Państwowych na dzień 1.01.1994 r. BULiGL, Warszawa 1994.
6. Praca zbiorowa: Instrukcja Urządzania Lasu. Część ogólna, MOŚZNiL, DGLP, Warszawa 1994.
7. **Rutkowski B.:** Ekspertyza na temat instrukcji urządzania lasu z 1989 roku, maszynopis, Zakład Urządzania Lasu AR Kraków 1989.
8. Sprawozdanie z seminarium naukowego nt. " Jaka powinna być instrukcja urządzania lasu". Maszynopis, Katedra Urządzania Lasu AR Kraków 1990.

Summary

On the need of changes in methods of final cut size regulation in the updated instruction of forest management

It was stated in the report that the system of optimum selection of final annual allowable cut, as established in 1994, is invalid, and its various modifications used in practice lead to accelerated ageing of tree stands. The invalidity of this system results from this, that the mature allowable cut and the medium–age–equalizing allowable cut do not take into account the real distribution of tree stands in the space. The invalidity of this regulation system cannot be eliminated; further application of its various modifications has not rational background, and it makes impossible the maintenance of sustainable and balanced development of forests in Poland. Therefore there is a need to introduce methods of regulation of cutting harvest size in various management systems, but better ones than used up till now, to the updated instruction of forest management. It was stated that such methods are already present in the Polish science of forest management.